

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historicolitteraria XV (2015)

ISSN 2081-1853

Beata Pyżłowska

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Ernsta Jüngera obraz wojny

Naoczny świadek

Pierwsza wojna światowa 1914–1918 to największy konflikt zbrojny na kontynencie europejskim od czasu wojen napoleońskich trwających w latach 1803–1815.

Jednym z uczestników pierwszej wojny XX w. był niemiecki żołnierz Ernst Jünger, który opisał swoje doświadczenia z tego okresu w formie pamiętników pt. *W stalowych burzach*.

Pisarz urodził się w 1895 r. w Heidelbergu w Dolnej Saksonii, w mieszczańskiej rodzinie aptekarza i chemika. Był najstarszy z siedmiorga rodzeństwa. Przyszły żołnierz od najmłodszych lat wyróżniał się spośród dzieci Jüngerów, nawet na tle swojego brata, Friedriecha Geoerga, późniejszego filozofa i poety.

Ernst był roztargnionym marzycielem, lubującym się w lekturze Aleksandra Dumasa, Karola Maya, Juliusza Verne'a czy Edgara Poe. Mając zaledwie 16 lat przystąpił do młodzieżowej grupy zafascynowanej duchem romantyzmu i kontestacji wobec społeczeństwa zindustrializowanego – *Wandervogel* (Wędrowne ptaki). Jako 19-latek zaciągnął się do Francuskiej Legii Cudzoziemskiej, z którą dotarł aż do północnej Afryki. Ze względu na ingerencję ojca pierwsza przygoda żołnierska Ernsta nie trwała zbyt długo, bo zaledwie kilka tygodni. Po powrocie do Niemiec w 1914 r. najstarszy syn Jüngerów posłusznie zdał maturę, która była warunkiem jego dalszej samodzielności. W tym samym roku wybuchła wojna, a w Niemczech ogłoszono powszechną mobilizację, co wykorzystał Ernst i zaciągnął się jako ochotnik do 73. Pułku Strzelców. Cesarz Wilhelm II Hohenzollern zapewniał, że „wojna będzie trwała krótko”¹, co mogło być zachętą do wzięcia w niej udziału.

¹ Por. *World War I*, „Wikipedia”, www.en.wikipedia.org/wiki/World_War_I [dostęp: 9.10.2014].

Ernst – pisarz wojenny

Ernst Jünger, jako bezpośredni uczestnik oraz świadek działań wojennych, jest autorem wielu utworów literackich o tematyce wojennej i żołnierskiej: *W stalowych burzach* (1920), *Walka jako doświadczenie wewnętrzne* (1922), *Porucznik Szturm* (1923), *Ogień i krew – krótki epizod wielkiej bitwy* (1925), *Heliopolis* (1949) – powieść filozoficzna science fiction, *Gry afrykańskie* (1936) – powieść nawiązująca do doświadczenia w Legii Cudzoziemskiej.

Za najważniejsze z jego dzieł uważa się *In Staghelwittern* (*W stalowych burzach*), pamiętniki z okresu I wojny światowej, wydane w 1920 r.

W stalowych burzach

Pamiętniki pierwotnie powstały w formie luźnych notatek w 14 zeszytach, prowadzonych przez Jüngera w czasie służby na froncie zachodnim. Stanowią one jedno z najcenniejszych świadectw I wojny światowej, jak również przykład literatury tego okresu. Początkowo książka miała nosić tytuł *Czerwone i szare*, na wzór powieści Stendhala, nawiązującej do wojen napoleońskich. Niemniej autor doszedł do wniosku, że tytuł powinien nawiązywać do sag islandzkich, czyli być rodzajem epickiej opowieści o bohaterach, deklarując tym samym swoją przynależność do rasy i kultury północnej.

Książka odniosła sukces na rynku niemieckim, ale także we Francji, gdzie wszystkie publikacje literackie Ernsta Jüngera zostały przetłumaczone. Zdaniem francuskiego pisarza André Gide'a *W stalowych burzach* to „niezaprzeczalnie najpiękniejsza książka wojenna, napisana w dobrej wierze, szczerze i w sposób prawdziwy”². Zdaniem pierwszego polskiego tłumacza, Janusza Gałdyka, który nadał książce tytuł *Książę piechoty* (przy okazji nazywając tak samego Jüngera) „wśród książek o wojnie ta zajmuje szczególne miejsce”³.

„Książę piechoty” i jego dzieje

Pamiętnik *W stalowych burzach* vel *Książę piechoty* to opowieść o życiu niemieckich żołnierzy, którzy przyjeżdżają na wojnę z entuzjazmem i romantyczną tęsknotą za niezwykłymi przeżyciami.

Pierwszy dzień mija żołnierzom spokojnie, noc spędzają w olbrzymiej stodole, w jednej ze spokojnych wsi w północno-wschodniej części Francji. Kolejne dni upływają im na oswojaniu się z hałasem powodowanym przez wybuchy granatów i z zagrożeniem życia, jakie niesie broń. Przebywanie w ciągłym niebezpieczeństwie i wyczerpująca służba w okopach powodowały osłabnięcie zapału walczących. Młodzi ochotnicy musieli bowiem, poza stosunkowo prostymi zadaniami

² A. Gide, *Dziennik*, Paryż 1926–1950, s. 848.

³ E. Jünger, *Książę piechoty*, przeł. J. Gałdyk, Warszawa 1935, s. VII.

(rozbudowa okopów, nocna warta, wypadki rozpoznawcze na linię wroga), znosić szykany ze strony zawodowych żołnierzy, którzy postrzegali ich jako zbyt dużą pomoc.

Niemniej jednak ta ciężka i nużąca służba na froncie stanowiła dla ambitnych i wytrwałych przyszłych żołnierzy rodzaj „szkoły hartu ducha żołnierskiego”, czego przykładem był Jünger. Autor *Księcia piechoty* nie tylko przetrwał trudne warunki, ale przeżył wojnę jako zasłużony bohater armii cesarza Wilhelma II.

W marcu 1915 r. Jünger, razem z żołnierzami z 73. pułku, którzy przeżyli bitwę pod Perthes, zostaje wysłany w okolice Brukseli, gdzie wraz z 76. i 164. pułkiem zostaje przydzielony do powstałej w ten sposób 111. dywizji piechoty, w składzie której miał przeżyć wojnę do końca. Po pobycie w spokojnym rejonie frontu, w kwietniu 1915 r. jego oddział zostaje skierowany na główny odcinek wielkich bojów wojny pozycyjnej w okolicach wioski Les Eparges w Lotaryngii we Francji, gdzie poznaje cechy dobrego dowódcy: „Oficer nie może pod żadnym warunkiem odłączyć się od swoich podwładnych w chwili niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwo jest najświetniejszą chwilą jego zawodu, kiedy mu przystoi okazać spotęgowane męstwo. Godność i rycerskość podnoszą go wówczas do pana chwili”⁴.

O odpowiedzialności oficera przyszło mu przekonać się, gdy sam dowodził pułkiem. W sierpniu 1916 r. Jünger zostaje przeniesiony na obszar długotrwałych i zaciętych walk nad Sommą. „Od tej bitwy żołnierz niemiecki nosił stalowy hełm, a na jego rysach wyrył się zastygły wyraz napiętej do ostateczności energii, który się przyszłym pokoleniom wyda może równie zagadkowy i wzniosły”⁵.

W następnym roku pisarz zostaje nagrodzony pruskim i niemieckim odznaczeniem wojskowym – Żelaznym Krzyżem I Klasy – nadawanym za męstwo na polu walki oraz za sukcesy dowódcze.

W 1918 r., gdy wojna dla Niemców była już przesądzona, Jünger jako dowódca dywizji szturmowej prowadzi swoją załogę do ostatniej walki: „Szliśmy do ostatniego szturmu. Jakże często w ubiegłych latach kroczyliśmy w podobnym nastroju ku zachodzącemu słońcu! Les Eparges, St. Pierre – Vlaast, Langemarck, Paschendale, Moeuvres, Vrauncourt, Mory! Znowu wabiło krwawe święto”⁶.

Gdy w październiku 1918 r. otrzymuje kolejne, tym razem najwyższe odznaczenie wojskowe – krzyż Pour le Mérite, wzruszony Jünger notuje w swych pamiętnikach, że „wartość orderu, jak wszystkich innych rzeczy, nie jest na powierzchni, lecz pod nią”⁷.

⁴ Tamże, s. 17.

⁵ Tamże, s. 66.

⁶ Tamże, s. 180.

⁷ Tamże, s. 184.

Czym była wojna dla Ernsta Jüngera

Wojna przedstawiona przez Jüngera to nie tylko obraz życia w ekstremalnych warunkach, gdzie trwoga, strach, niebezpieczeństwo są wszechobecne, a zmierzyć musi się z nimi człowiek. Napad ogniowy lub gazowy, wybuchy granatów, min, walki z wrogiem zewnętrznym albo wewnętrznym mogą przyczynić się do wyzwolenia w żołnierzu ukrytych sił woli życia, a obycie z niebezpieczeństwem – do panowania nad nim. Aby wygrać wojnę, żołnierz musi za wszelką cenę wydobyć z siebie wolę przeżycia. Jüngerowi nie zależy na panowaniu nad rzeczami, na które żołnierz nie ma wpływu, lecz na chęci zwyciężania wszelkich przeszkód. Wszystkie niedogodności mogą służyć dobru, którym jest wola mocy życia, wzmacniać je i dać poczucie siły, nawet wróg, gdyż można z nim walczyć, czy ból, bo można go znosić. Dlatego sama wojna, jeśli już trzeba w niej uczestniczyć, nie jest czymś złym, dzięki niej można wydobyć z siebie witalną siłę przetrwania. Wojna może wyzwolić w żołnierzu również odwagę etyczną, o której wspominali już starożytni Grecy. Ta największa odwaga ludzka, jaką jest chęć i pragnienie życia, dotyczy również postawy moralnej wobec drugiego człowieka. W sytuacji wojny i walki może to być postawa litości w stosunku do jeńców. Jünger był świadkiem niegodnego zachowania niemieckich żołnierzy wobec jeńców lub mieszkańców Francji. Nastawiony krytycznie do takich postaw, zmuszony był pozostać pobłażliwym wobec swoich podwładnych. Nadużycia siły, czyli niehumanitarne traktowanie jeńców, bywały bowiem wszechobecne po obu stronach frontu. „A gdyby nam zarzucano, że pochodzimy z czasów surowych i działających przemocą, to odpowiemy: staliśmy nogami w krwi i w błocie, lecz oblicze było zwrócone do wielkich i wzniosłych wartości. Żaden z niezliczonych, których straciliśmy w naszym pochodzie szturmowym nie padł na próżno; wypełnił on swoją powinność. Kiedy z czasem już nie będzie rozumiało się, jak człowiek mógł oddać życie za swój kraj – a taki czas nadejdzie – wtedy idea ojczyzny będzie martwa, pustym pojęciem osłoniętym symbolem. I wtedy będą nam zazdrościli. Zahartowani we wszystkich ogniach i płomieniach mogliśmy z kuźni charakteru, jak żadne inne pokolenie, wystąpić do życia, do przyjaźni i miłości, do polityki, do zawodów, do wszystkiego co doła kryje. Nie każdemu pokoleniu jest to dane”⁸.

Ernst Jünger na tle innych pisarzy

Jünger, któremu przyszło żyć w czasach, gdy u władzy w Niemczech był cesarz Wilhelm II, nie był jedynym niemieckim pisarzem gloryfikującym wojnę. Należał do pokolenia, które uległo propagandzie antyfrancuskiej trwającej już od czasów zjednoczenia Niemiec w XIX w. Niemcy pasjonowali się wówczas popularnymi lekturami hanowerskiego oficera z czasów wojen napoleońskich, barona Christiana von Omptedy, jak również trylogią o wojnie prusko-francuskiej z roku 1870/1871 autorstwa Waltera Bloema. Do rozpowszechniania ideałów wojennych przyczyniła się arystokracja i burżuazja niemiecka, dla której stanowiły one synonim postępu

⁸ Tamże, s. 185.

i potęgi. Porzucając dotychczasowe wartości moralne, ogłosiła nowe, odwołując się do dawnych ideałów rycerskich.

W odrodzonym społeczeństwie wilhelmińskim przywrócono przede wszystkim prestiż munduru żołnierskiego. Powoływano się również na filozofię Fryderyka Nietzschego, dla którego wojna to czyn, który przez intensyfikację życia zmusza ludzi dotąd biernych do największej aktywności. Za ideałami honoru żołnierskiego opowiadali się pisarze: Rudolf Herzog, Artur Dinter, August Stramm. Wojnie sprzeciwiali się z kolei: Albert Einstein, Otto Buek, Herman Hesse, Gerhardt Hauptman, Stephan Zweig, Alfred Herman Fried, Berha von Suttner czy Hugo von Hofmanstachal – autor esejów *Wojna i kultura*, *My Austriacy i Niemcy*. Wojnę popierali także: włoski teoretyk futuryzmu Filippo Tommaso Marinetti oraz Maurice Barrès i Charles Maurras – teoretycy francuskich nacjonalizmów, a głośny sprzeciw wobec militaryzmu głosili przede wszystkim artyści ze środowiska awangardowego, wśród których byli surrealiści z André Bretonem i Louistem Aragonem na czele. Protest wobec okropności wojennych wyrażali też dadaści Tristiana Tzary, a także Jean Jaurès, Roman Rolland, Jules Romains, Alain.

W I wojnie światowej uczestniczyli również amerykańscy pisarze Edward Estlin Cummings i Ernest Hemingway, którzy opisali swoje przeżycia w powieściach *Olbrzymia sala* (jedyna powieść Cummingsa) i *Pożegnanie z bronią*. Trauma wojenna jest też obecna w utworach angielskich pisarzy-żołnierzy: Wilfreda Owena oraz Roberta Graves'a – autora nie tylko poezji wojennej, ale i powieści autobiograficznych *Wszystkiemu do widzenia* i *Ale to się wcale nie skończyło*.

Literatura I wojny jest bardzo obszerna w świadectwa jej uczestników, a jej obraz pokazywany przez obiektywny opis utrzymany jest w kategoriach mimetycznych. Okrutna rzeczywistość wszechobecna jest w każdym dyskursie wojennym bez względu na przekonania światopoglądowe autorów tych świadectw. Dzienniki, pamiętniki, powieści autobiograficzne lub utwory zainspirowane doświadczeniem osobistym autora są prezentacją różnych alternatywnych narracji. Relacje z uczestnictwa w wielkim wydarzeniu historycznym to też opisy osobistych dramatów pokolenia, które zmuszone było do podejmowania trudnych decyzji. Wszak o ile walka w imię idei jednej ojczyzny była powszechna w większości ówczesnych utworów, o tyle świadomość przynależności do wielu narodów stanowiła o znacznie większym zasięgu tragedii wojny. O dramacie „spadkobierców Renu”, jak nazwał bohaterów swojej trylogii, czyli ludności Alzacji, pisał m.in. René Schickel. Obywatel Francji, jak sam siebie określał, *le citoyen français*, i pisarz niemieckiego obszaru językowego, *und deutscher Dichter*, Schickel był zwolennikiem pojednania francusko-niemieckiego, a także francuskim członkiem niemieckiej Akademii Sztuk w Berlinie.

Wielka wojna miała miejsce nie tylko na froncie zachodnim, bo walczyli w niej również Polacy. Jünger w swoich pamiętnikach wojennych wspominał, że życie uratował mu sierżant sanitarny Strichalsky, który pomógł mu szczęśliwie przedostać się w bezpieczne miejsce. Dzielność polskich żołnierzy walczących w I wojnie światowej obecna jest także w polskiej literaturze tego okresu. Dla historii Polski był to

czas kolejnej trudnej próby indywidualnych i narodowych postaw patriotycznych. Dla młodych ludzi sprzed 1914 r. Polska była religią, a poświęcenie dla niej treścią życia, lecz nieco inną treścią niż dla młodych Niemców. Rozpoczęta wojna była kolejnym po konfederacji barskiej czy insurekcji kościuszkowskiej ogniwem w walce narodowowyzwoleńczej. Młodzi ochotnicy w armii rosyjskiej lub w legionach Józefa Piłsudskiego u boku armii Wilhelma II, w szeregach z austriackimi żołnierzami walczyli nie za wielkie Niemcy, lecz za wolną Polskę. Wojna ta była bowiem szansą dla Polaków mieszkających pod zaborami na uzyskanie upragnionej niepodległości i rozmytej do tej pory tożsamości narodowej, nawet wówczas, gdy w starciu między mocarstwami Polacy odgrywali rolę podrzędną. Ufając nakazowi wielkiej romantycznej poezji wieszczej, Polscy tyrausze, wyruszając na wojnę, mieli przy sobie tomiki poezji Słowackiego, jak wspominał w swoim opowiadaniu *Wymarsz* Zygmunt Nowakowski. Roman Hernicz Habera w utworze *Z pamiętnika żołnierza Wielkiej Wojny* pisał o zadowoleniu wielu żołnierzy, a nawet wdzięczności za wojnę: „A przecież błogosławię ten dzień, w którym rozżagwiła się wielka pożoga wojenna. [...] Serce zabiło mi żywiej – ręce same wołały o miecz”⁹ – bo udział w wojnie był wręcz obowiązkiem ze względu na antypolską politykę zaborców.

Na postawę prowojenną w społeczeństwie polskim okresu I wojny światowej bardzo duży wpływ miał brak jednolitej platformy politycznej, podobnie jak brak porozumienia wśród europejskich ugrupowań pacyfistycznych w przededniu jej wybuchu. Wojna stała się też sprawą każdego z pisarzy. Wątki melodramatyczne, humor, fantazja, brawura i bohaterstwo obecne w narracjach wojennych przyczyniły się do powstania wyobrażenia o wojnie. W *Piłsudczykach* autorstwa Juliusza Kadena-Bandrowskiego atrakcja wpisana jest w przestrzeń męskiej kultury. Wątki miłosne obecne są również w europejskich dyskursach wojennych, jak również u Jüngera w jego *W stalowych burzach*. Otwierają one twórcom nowe horyzonty estetyczne, pokazują też wzorce kulturowe epoki. W jüngerowskich pamiętnikach dzielna i odważna Francuzka, której zauroczeniu ulega autor, to Joanna d’Arc – legendarna bohaterka z czasów średniowiecznych wojen francusko-angielskich. W znanym pacyfistycznym utworze Ericha Marii Remarque’a *Na Zachodzie bez zmian* kurtuazja zostaje pochłonięta przez niemiecką propagandę antyfrancuską, daleką od wzorców propagowanych w wielkiej literaturze *Sturm und Drang*. Obraz wojny u Remarque’a ukazuje w sposób dobitny wojenną rzeczywistość, a Niemcy nie są walecznymi bohaterami, lecz cierpiącym młodym pokoleniem, zdany na bezsensowną egzystencję na froncie i w okopach. Okrucieństwo maszyny wojennej, odzierające młodych ludzi z poczucia człowieczeństwa, jest również obecne u Jüngera. „Książę piechoty” zachowuje jednak stoicki spokój. Dla Remarque’a tym, co z przemożną siłą przyciąga go i czego oczekuje, to uczucia. To żądza życia, przywiązanie do ojczyzny, to krew, to rausz ocalenia. „Nie są to jednak cele”¹⁰.

⁹ R. Hernicz (Haber), *Z pamiętnika żołnierza Wielkiej Wojny. Nowele i szkice*, Cieszyn 1915, s. 4–3.

¹⁰ E. M. Remarque, *Na Zachodzie bez zmian*, Poznań 2010, s. 188.

Rozczarowanie wojną jest również obecne w polskiej literaturze tego okresu. Władysław Orkan w noweli *Drogą czwartaków*, podobnie jak Remarque, przedstawia żołnierską codzienność w sposób naturalistyczny. Wojna ukazana przez polskiego uczestnika nie jest tak wyidealizowana, jak u innych polskich pisarzy. Pośród trudów marszu i ogłupiającej nudy okopów Orkan snuje refleksje nad sensem wojny i patriotyzmem. Wzajemne zabijanie w imię niepodległej ojczyzny, a także poczucie beznadziei i rozpaczdy odsłaniają absurd wojny: „Jakiś bezsens potworny staje przed oczyma. Wojna – dobrze. Trud wojny – jeszcze. Ale ranni? Zabici?”¹¹.

To pełne niepokoju pytanie związane z wojną dotyczy również przyszłości niepodległej Polski, w walce o którą codziennie ginie kilka tysięcy ludzi. „Będziemy zmęczeni, rozbici, wypaleni, pozbawieni korzeni i nadziei. Nie zdołamy już się odnaleźć. Nie będziemy także rozumiani”¹² – jak dopowiedział pesymistycznie Remarque, snując wizję pokolenia straconego i zbędnego dla samego siebie, które wypełniło obowiązek wobec cesarza Niemiec Wilhelma II.

Doświadczenia I wojny jako znaku protestu przeciw militarystyce i bezsensowności wojny są także obecne w powieści Arnolda Zweiga *Wielka wojna białych ludzi* oraz w dramacie *Ostatnie dni ludzkości* Karla Krause, opowiadającej o zmierzchu Austro-Węgier i europejskiej w kontekście wydarzeń Wielkiej Wojny. Polski poeta prozaik i tłumacz Józef Wittlin, autor powieści *Sól ziemi* porównywanej do *Przygód dobrego wojaka Szwejka podczas wojny światowej* czeskiego prozaika i uczestnika I wojny światowej Jaroslava Haška, również należał do polskich literatów sceptycznie nastawionych do konfliktów zbrojnych. Plastyczność obrazów, bogactwo wątków akcji, satyryczny zmysł i opisy różnorodnych stanów i głębin ludzkiej psychiki w polskiej prozie odróżniają ją od europejskiej literatury wojennej tego okresu. Polskie próby poszukiwania dróg wyjścia z nihilizmu walki o niepodległość są bliższe dziennikom z wojny Jüngera i jego krytycznej postawie wobec norm nowoczesnego kapitalistycznego państwa. Jünger to pisarz uczestnictwa, który doświadczył rozpadu mieszczańskich porządków XIX stulecia, postrzegający krajobrazy bitew materiałowych jako miejsca, gdzie wszystkie „wzniosłe wartości”, jakie uczyniły wielkim naród niemiecki, „zajaśniały jeszcze raz oślepiającym blaskiem, by zgasnąć powoli w morzu błota i krwi”. Podobnie polski prozaik Andrzej Strug, autor *Klucza otchłani*, trylogii *Żółty krzyż*, *Dzieje jednego pocisku*, *Odnaki za wierną służbę*, a przede wszystkim powieści *Miliardy*, doświadczył rozczarowań w walce z polityką zaborców, widział chwałę wolnej i niepodległej ojczyzny, by ujrzeć ją jako ponadmilionowy rezerwuar mężczyzn w wieku poborowym gotowych oddawać swoje życie dla państw, z których niewoli pragnęli się wyzwolić.

¹¹ W. Orkan, *Drogą Czwartaków i inne wspomnienia wojenne*, Kraków 1972, s. 458.

¹² E. M. Remarque, dz. cyt., str. 188

Bibliografia

- Ernest Jünger, „Wikipedia”, www.fr.wikipedia.org/wiki/Ernst_Jünger [dostęp 9.10.2014].
- Gide A., *Dziennik*, Paryż 1926.
- Hernicz R. (Haber), *Z pamiętnika żołnierza Wielkiej Wojny. Nowele i szkice*, Cieszyn 1915.
- I wojna światowa*, „Wikipedia”, www.pl.wikipedia.org/wiki/Iwojna_swiatowa [dostęp 9.10.2014].
- Jünger E., *Księżę Piechoty*, przeł. J. Gaładyk, Warszawa 1935.
- Jünger E., *Na marmurowych skałach*, przeł. W. Kunicki, Warszawa 1997.
- Kunicki W., Polechoński K., *Ernst Jünger w publicystyce i literaturze polskiej lat 1930–1998. Studium recepcyjne*, Wrocław 1999.
- Lagarde F., de Towarnicki F., Sagnes N., Walter G., Hervier J., Palmier J. M., Saatdjan D., Brouder L., *Ernst Jünger dokument*, „Magazyn Literacki” 1994, nr 326.
- Miguel P., *W czasach pierwszej wojny światowej*, przeł. Ł. Częścik, Wrocław 1996.
- Milewska W., Nowak J. T., Zientara M., *Legiony polskie 1914–1918*, Kraków 1998.
- Nietzsche F., *Tako rzecze Zaratustra*, przeł. W. Berent, Poznań 1995.
- Nietzsche F., *Wola mocy*, przeł. K. Drzewiecki, S. Frycz, Kraków 2009.
- Orkan W., *Drogą Czwartaków i inne wspomnienia wojenne*, Kraków 1972.
- Remarque E. M., *Na Zachodzie bez zmian*, przeł. R. Wojnakowski, Poznań 2010.
- Szelągowska K., *Wykłady z historii powszechnej dla szkoły średniej*, Warszawa 1994.
- Who's Who – Kaiser Wilhelm II* „Firstworldwar.com” www.firstworldwar.com/bio/Wilhelm.htm [dostęp: 9.10.2014].
- Wilhelm II German Emperor, „Wikipedia”, www.en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_II_German_Emperor [dostęp: 9.10.2014].
- World War I, „Wikipedia”, www.en.wikipedia.org/wiki/World_War_I [dostęp: 9.10.2014].

War described by Ernst Jünger

Abstract

World War I (1914–1918) was one of two wars in Europe which Germany sought. One of the participants of the war was a German soldier and writer Ernst Jünger, who described his experiences in *Storm of Steel* (*In Stahlgewittern*). His diaries are a valuable source of knowledge of the Great War. Sincere confessions of a German soldier who during the war was promoted through the ranks is also a story of a daily life on the front of both Jünger and the subordinates of the German Emperor – Wilhelm II. The diary holds a special place among books about war due to their origins – written by a German fluent in French and passionate about French literature and culture. Jünger's diary was translated into Polish by a soldier Janusz Gaładyk and given the title *Książę piechoty*. Through such a title, Gaładyk paid his respects to the German comrade. The book has a didactic character because it shows the multidimensionality of the atmosphere in the German army.

Słowa kluczowe: Francja, Niemcy, nacjonalizm, patriotyzm, pierwsza wojna światowa

Key words: France, Germany, nationalism, patriotism, I World War